

М. А. ВОЇНСТВЕНСЬКИЙ
ОРНІТОФАУНА ОЛЬВІЇ

Остеологічні матеріали, здобуті під час археологічних розкопок Ольвії, вивчалися на протязі останніх двох десятиліть багатьма дослідниками-палеонтологами.

До цього часу були опубліковані праці І. Г. Підолічка¹, В. І. Бібікової², В. О. Топачевського³, в яких наведені докладні відомості щодо ссавців і частково інших хребетних. На підставі вивчення решток тварин згадані дослідники зробили деякі цікаві узагальнення щодо ландшафтно-характеристики минулої фауни Причорномор'я і значення окремих видів тварин в житті мешканців Ольвії.

Але незважаючи на те, що дослідження фауни Ольвії мають вже двадцятилітню історію, докладних відомостей про орнітофауну в опублікованих працях ще не подавалось, бо не було проведено визначення пташиних решток. Робота по вивченню відповідного остеологічного матеріалу була розпочата нами в 1953—1954 рр. і попередні відомості про птахів Ольвії були наведені за нашою згодою в праці В. О. Топачевського⁴.

Нижче ми подаємо більш повні відомості про птахів Ольвії. Ці відомості є результатом докладного вивчення всіх знайдених досі (по 1953 р. включно) решток свійських і диких птахів, які можна було визначити.

Всього в Ольвії було знайдено 442 кістки птахів, що піддавалися визначенню.

Розподіл їх за видовим складом видно з таблиці¹.

Крім цього, А. Я. Тугаріновим знайдено серед ольвійських матеріалів рештки сокола балобана (*Falco cherrug* G r a y), що датуються догетською епохою (зберігаються в Інституті зоології АН СРСР).

З наведених матеріалів видно, що найбільш кількість решток птахів належить домашні курці (145 кісток — 40 особин), сірій і домашній гускам (37 кісток — 19 особин), домашній качці і крижню (31 кістка — 19 особин), баялану (29 кісток — 10 особин), сріблястому маутину (32 кістки — 8 особин) і чорноголовому хохотуну (22 кістки — 6 особин).

Можна зробити висновок, що ці види птахів вживалися для їди (кури, гуси, качки). В неїстівних птахів використовувалося пір'яччя для прикрас, чи для іншої мети (оперені стріли тощо). До цієї категорії належать різні види мартинів, баклани, хижі птахи. Кістки всіх цих видів не розколоті і взагалі майже пошкоджені, тоді як кістки птахів, що вживалися для їди, побиті і розламані.

Якщо порівняти видовий склад птахів розкопів догетської і післягетської епохи, можна побачити, що істотної різниці між ними немає. Але все ж таки серед остеологічних залишків післягетської епохи трапляється рівняно більше решток свійських птахів (кури, качки) і взагалі кількість решток птахів різних видів помітно збільшується. Цікаво і помітити, що, судячи з розмірів кісток і з деяких особливостей, в Ольвії переважали ку-

¹ І. Г. Підолічко, Матеріали до вивчення минулої фауни УРСР, в. 1, К., 1938.

² Див. статтю В. І. Бібікової «Фауна Ольвії та її периферії за матеріалами розкопок 1935—1948 рр.» в цьому збірнику.

³ В. О. Топачевський, Фауна Ольвії, Збірник праць Зоологічного музею, № 27, 1955.

⁴ В. О. Топачевський, ук. твір.

¹ По кожному виду остеологічний матеріал ділений на дві частини: одна частина містить рештки з шарів догетської епохи (VI—I ст. до н. е.), другі з шарів післягетської епохи (I—IV ст. н. е.).

Назва виду	Кількість кісток	Кількість особин		Разом
		Шари догет-ської епохи	Шари після-гетської епохи	
Курка домашня (<i>Gallus domesticus</i> L.)	145	14	26	40
Сіра куріпка (<i>Perdix perdix</i> L.)	7	2	3	5
Фазан (<i>Phasianus colchicus</i> L.)	1	1	—	1
Сизий голуб (<i>Columba livia</i> G m.)	3	1	1	2
Сирій журавель (<i>Grus grus</i> L.)	2	—	2	2
Степовий журавель (<i>Grus virgo</i> L.)	9	2	2	4
Дрофа (<i>Otis tarda</i> L.)	18	4	3	7
Клуша (<i>Larus fuscus</i> L.)	7	4	—	4
Сріблястий мартин (<i>Larus argentatus</i> Pont.)	32	7	1	8
Сивий мартин (<i>Larus canus</i> L.)	1	1	—	1
Чорноголовий хохотун (<i>Larus ichthyaetus</i> Pall.)	22	2	4	6
Середземноморський мартин (<i>Larus melanocephalus</i> Temm.)	1	1	—	1
Звичайний мартин (<i>Larus ridibundus</i> L.)	1	1	—	1
Чорнозоба гагара (<i>Gavia arctica</i> L.)	2	—	2	2
Великий норець (<i>Colymbus cristatus</i> L.)	1	—	1	1
Лебідь шипун (<i>Cygnus olor</i> G m.)	9	2	5	7
Лебідь (шипун?) (<i>Cygnus</i> sp.)	1	—	1	1
Сіра гуска (<i>Anser anser</i> L.)	26	5	9	14
Домашня гуска (<i>Anser domesticus</i> L.)	11	—	5	5
Велика білолоба гуска (<i>Anser albifrons</i> Scop.)	9	3	—	3
Червонозоба казарка (<i>Branta ruficollis</i> Pall.)	3	2	1	3
Крижень (<i>Anas platyrhynchos</i> L.)	18	4	3	7

№ пп.	Назва виду	Кількість кісток	Кількість особин		Разом
			Шари догет-ської епохи	Шари післягет-ської епохи	
22	Домашня качка (<i>Anas domestica</i> L.)	13	2	10	12
23	Нерозень (<i>Anas strepera</i> L.)	2	2	—	2
24	Шилохвіст (<i>Anas acuta</i> L.)	2	1	1	2
25	Червонодзьоба чернь (<i>Netta rufina</i> Pall.)	2	1	—	1
26	Червоноголова чернь (<i>Nyroca ferina</i> L.)	1	1	—	1
27	Рожевий пелікан (<i>Pelecanus onocrotalus</i> L.)	10	—	5	5
28	Кучерявий пелікан (<i>Pelecanus crispus</i> Bruch.)	6	—	3	3
—	Пелікан (вид?) (<i>Pelecanus</i> sp.)	11	3	3	6
29	Великий баклан (<i>Phalacrocorax carbo</i> L.)	29	2	8	10
30	Колпиця (косар) (<i>Platalea leucorodia</i> L.)	1	—	1	1
31	Велика біла чапля (<i>Egretta alba</i> L.)	1	—	1	1
32	Великий яструб (<i>Accipiter gentilis</i> L.)	1	—	1	1
33	Чорний шуліка (<i>Milvus korschun</i> G m.)	2	—	2	2
34	Орлан білохвіст (<i>Haliaeetus albicilla</i> L.)	7	—	5	5
35	Орел беркут (<i>Aquila chrysaetos</i> L.)	3	1	2	3
36	Орел могильник (<i>Aquila heliaca</i> Sav.)	1	1	—	1
37	Степовий орел (<i>Aquila rapax</i> Temm.)	3	1	2	3
38	Пугач (<i>Bubo bubo</i> L.)	2	—	2	2
39	Дрімлюга (<i>Caprimulgus europaeus</i> L.)	1	1	—	1
40	Крук (<i>Corvus corax</i> L.)	2	—	2	2
41	Сіра ворона (<i>Corvus corone cornix</i> L.)	12	4	4	8
42	Галка (<i>Corvus monedula</i> L.)	1	—	1	1
	Разом	442	76	122	198

се дрібної породи, хоч зустрічаються і пташки значно крупнішої породи, яка в ті часи, мабуть, щойно була завезена в Ольвію з середземноморських країн. Пташки свійських качок з Ольвії дуже мало

відрізняються від решток качки крижня. Мабуть, тоді переважали дрібні породи місцевого походження, які недавно тільки були виведені з дикої качки. Це саме слід сказати й про домашню гуску,

проте серед решток цього виду трапляються вже чималі екземпляри, які свідчать про те, що на початку нашої ери жителі Ольвії вже займалися штучним добором, виводили свійські породи птахів.

Якщо проаналізувати видовий склад птахів, рештки яких знайдені при розкопках Ольвії, то, зважаючи на те, що ці птахи були здобуті, мабуть, поблизу міста, можна зробити деякі узагальнення щодо орнітофауни Нижнього Подніпров'я, узбережжя Чорного моря і Дніпро-Бузького лиману.

Найбільшу кількість решток становлять кістки водоплавних і болотяних птахів, менше знайдено степових видів. З 198 особин (це число, звичайно, обчислене з деяким наближенням) на долю водоплавних, болотяних і степових видів припадає 130, що становить 65% всієї їх кількості. До цієї групи відноситься 27 видів (степових 3, водоплавних і болотяних 24) із 42, знайдених досі в Ольвії.

На долю лісових птахів припадає лише 25 особин (10 видів), або 12,6%. Знайдені лісові види (орел-сірватень, чорний шуліка, балабан, пугач, дрімлюга та ін.) і в наш час населяють заплавні ліси в долинах річок.

Порівнюючи дані, що їх дає аналіз орнітофауни стародавньої Ольвії і фауни ссавців того часу, можна зробити цілком виправдане припущення, що в пониззі Дніпра були добре розвинуті заплавні ліси, де жили орли-беркути, пугачі, бобри та інші лісові тварини, а поза долинами річок, багатих на різні водойми, на вододілах існував типовий відкритий степовий ландшафт.

Жителі Ольвії найбільше полювали на водоплавних і болотяних птахів і зрідка виходили в степ, звідки приносили дроф, сірих куріпок, степових журавлів та інших степових птахів, які, проте, становлять лише незначний процент щодо загальної кількості решток птахів (три види представлені 15 особинами).

М. А. ВОИНСТВЕНСКИЙ

ОРНИТОФАУНА ОЛЬВИИ

Резюме

Остеологические материалы, добытые во время археологических раскопок Ольвии, представляют большой интерес. С одной стороны, они дают возможность сделать некоторые выводы о характере деятельности жителей Ольвии, с другой — дают представление о ландшафтной обстановке, имевшей место на территории юга Украинской ССР 2—3 тысячелетия назад.

Исследованию остеологических материалов Ольвии посвящен ряд работ, однако до последнего времени в литературе появились данные главным образом о млекопитающих, в то время как сведения о других группах позвоночных почти полностью отсутствовали.

В настоящей статье автор приводит результаты определений свыше четырехсот костей птиц, найденных при раскопках Ольвии. Все костные остатки принадлежат примерно 198 особям птиц, относящихся к 42 видам, список которых приводится полностью. На основании анализа по-

лученных данных можно сделать вывод, что в античную эпоху в Причерноморье существовал открытый степной ландшафт; вместе с тем в низовьях Днепра и Буга, вероятно, были обширные пойменные леса, о чем свидетельствуют находки остатков целого ряда лесных видов птиц (а также млекопитающих).

Большое место в питании жителей Ольвии занимали домашние птицы (особенно в более позднюю, послегетскую эпоху) — куры, утки, гуси. Наряду с ними встречаются остатки и ряда диких птиц, частично употреблявшихся в пищу — диких уток, гусей, бакланов, куропаток.

В большом количестве встречаются также остатки чаек и крупных хищных птиц (орлан-белохвост), которых жители Ольвии убивали, видимо, ради перьев (для украшений, оперения стрел и т. п.).